

Garbē jī turējus...

(Vyskupo M. Valančiaus pēdsakai Kelmēs krašte)

KELMĒS ŽEMAITĒS VIEŠOJI BIBLIOTEKA

Idaliņa STANKIENĒ

Garbē jņ turējus...

(Vyskupo M. Valančiaus pēdsakai Kelmēs krašte)

Kelmē, 2001

Jeanas Batiste'as Adolphe'as Lafosse'as. Vyskupo Motiejaus Valančiaus portretas. Iš Jono Kazimiero Vilčinskio „Vilniaus albumo“. 1857 m., litografija.

Motiejus Valančius - vyskupas, rašytojas, tautos švietėjas ir blaivintojas - sudėtinga asmenybė, tačiau tai yra šviesa atsklindanti į mūsų dienas ir daranti jas prasmingesnes. Todėl mums, kelmiškiams, garbė jį turėjus.

R. Biržinytė

Vyskupo žiedas -patikimose rankose //Bičiulis.- 1994, kovo 9

TRUMPA BIOGRAFIJA

Motiejus Valančius gimė 1801 m. vasario 16 (28) d. Nasrėnų kaime, Salantų parapijoje. Mokėsi Žemaičių Kalvarijos dominikonų šešiaklasėje, vėliau Varnių ir Vilniaus dvasinėse seminarijose. 1828 m. rugsėjo 1 d. Vilniaus Katedroje buvo išvestas kunigu. Kapelionavo Mozyriaus (Baltarusija, Gomelio sritis), Kražių (1834–1840 m.) mokyklose. Kražiuose gimnazijoje taip pat dirbo bibliotekininku, surinko medžiagą ir pradėjo rašyti „Žemaičių vyskupystę“. Profesoriavo Vilniaus ir Petrapilio dvasinėse akademijose. 1845 - 1850 m. buvo Varnių kunigų seminarijos rektoriumi. Nuo 1850 m. iki mirties vadovavo Žemaičių vyskupijai.

Per 25 M. Valančiaus vyskupavimo metus Lietuvoje išventinti 550 kunigų, pastatyta per 50 bažnyčių.

XIX a. antrojoje pusėje kilo galingos blaivybės judėjimas, kuriam vadovavo vyskupas M. Valančius. Savo masiškumu ir veiksmingumu jis garsėjo visoje Europoje.

M. Valančius įkūrė daug parapijinių mokyklėlių ir bibliotekėlių, buvo knygnešystės pradininkas Lietuvoje, parašė apie 40 knygų („Palangos Juzė“, „Paaugusių žmonių knygelė“, „Vaikų knygelė“, „Antano tretininko pasakojimas“, „Gyvenimas šventųjų“, „Žemaičių vyskupystė „ir kt.)

Vyskupas M. Valančius mirė 1875 m. gegužės 17 d., palaidotas Kauno arkikatedroje - Bazilikoje.

Klėtis Nasrėnų kaime, Motiejaus Valančiaus gimtinėje

M. VALANČIUS KELMĖS RAJONE

Kelmės rajone vyskupas M. Valančius paliko gilius pėdsakus, su Kražiais ir kitomis vietovėmis jį siejo glaudūs ryšiai visą gyvenimą. Kražių kolegijoje kapelionu ir bibliotekininku jis išdirbo šešerius metus, apie 1871m. pašventino naujai atstatytą Karklėnų bažnyčią. Netoliese jam priklausė Nabaraučysznos dvaras, dar vieną dvarelį jis turėjo netoli Pakražančio. Taip pat Kelmėje, S. Nėries gatvėje 19 numeriu pažymėtas tebestovi įdomios architektūros medinis namas, kurį M. Valančius buvo nupirkęs savo sesers vaikams.

1828 m. baigęs Vilniaus vyriausiąją seminariją teologijos kandidato laipsniu, o netrukus gavęs ir teologijos magistro laipsnį, dirbdamas Vilniaus vyskupijoje, M. Valančius kreipėsi į vyskupą J. A. Giedraitį, prašydamas jį sugrąžinti į Žemaičių vyskupiją. Taip 1834 m. liepos mėnesį jis buvo paskirtas Kražių gimnazijos kapelionu. Čia M. Valančius dirbo šešerius metus (1834–1840 m.). Gimnazijoje dėstė tikybą, bei tvarkė gausią ir turtingą biblioteką, kurioje buvo saugomi dar jėzuitų surinkti leidiniai ne tiek mokiniams, kiek mokytojams ir mokslininkams. Dirbdamas Kražiuose M. Valančius labai rimtai studijavo teologijos mokslus, pradėjo rinkti duomenis savo istoriografijos veikalui „Žemaičių vyskupystė“, manoma, kad pirmąją dalį čia ir parašė. Turbūt, ne veltui M. Valančius šiame veikale, daug vietos skyrė Kražiams, Kolainiams, Tytuvėnams, kitoms Kelmės rajono vietovėms. Remiantis M. Valančiaus surinktais faktais, galima atkurti detalią Kražių bažnyčios istoriją.

Kražiuose būdamas, M. Valančius pagarsėjo ir kaip gabus pedagogas, vėliau jo buvę mokiniai su dideliu malonumu minėjo laikus, kai jų kapelionu dirbo Valančius.

Gerbiamas jis buvo ir už gimnazijos sienų: 1836 m. Kražių gimnazijos mokytojas P. Maruševskis parašė jo garbei lenkišką eilėraštį, kurį 1841 m. L. A. Jucevičius išspausdino rinkinyje „Linksminė“.

M. Valančiaus veikla neliko nepastebėta dvasinės vyriausybės, ir 1840 m. jis buvo patvirtintas Vilniaus dvasinės akademijos adjunktas pastoralinei teologijai ir biblinei archeologijai atstatyti. Taip iš Kražių M. Valančiui atsivėrė durys į platesnį pasaulį.

1850 m. M. Valančius buvo paskirtas Žemaičių vyskupu ir atvyko į Varnius, kurie buvo vyskupijos centras.

Tapus Žemaičių vyskupu, su kitomis valdomis, M. Valančiui atiteko ir Nabarančyznos kaimas Karklėnų apyl., Kelmės rajone. Šiame kaime buvo 270 ha žemės. Vietos kraštotyrininkė J. Garbenienė yra užrašiusi atsiminimų, liečiančių šį dvarą. Iš jų aiškėja, kad dvaras, M. Valančiui išvykus, seserys Tallat-Kelpšaitės. Dar savininkėms tebevaldant dvarą jame buvo apgyvendinti, ir kiti gyventojai. Jie Nabarančyznoje gyveno tol, kol patalpos tiko gyventi.

Justinos Tallat-Kelpšaitės teigimu, Nabarančyzna nuo 1850 m. iki 1875 m. priklausė jų tolimam giminaičiui Motiejui Valančiui. Dvaro valdos, 270 ha po vyskupo mirties, paveldėjimo tvarka, suskilo į tris dalis po 90 ha. J. Tallat-Kelpšaitė iš savo motinos pasakojimų žinojo, kad Nabarančyzną valdyti vyskupas buvo paskyręs savo patikėtinį Gasparą Kazlauskį. M. Valančiui valdant dvarą jame buvo biblioteka su lenkiškų ir lotyniškų knygų fondu. Nuolatinė vyskupo rezidencija buvo Varniuose, bet dažnai lankydavosi ir Nabarančyznoje, nes vasaros atostogų metu dvarelyje ilsėdavosi ir ruošdavosi stojimui į aukštąsias dvasines mokyklas gabiausi Varnių kunigų seminarijos klierikai, išlaikomi M. Valančiaus.

Nabarančyznos dvarelio savininkės buvo labai

vaišingos, šį paprotį sakėsi paveldėjusios kartu su dvaru iš M. Valančiaus. Kiekvienas užsukęs pakeleivis čia buvo vaišinamas kuo geriausiai, net ir elgetos buvo skaniai ir sočiai pavaišinamos.

Dvare buvęs židinytis ne tik panašėjo į altorių, bet ir buvo reguliuojamos sklendėmis. Židinį užkūrus, sklendės savaime atsisklęsdavo, o užgesus – užsisklęsdavo. Tokių židinių aplinkiniuose dvaruose nebuvo. Ant jo buvo altorėlis su stacija, o prie jo – duobėtas akmuo. Vėliau J. Tallat-Kelpšaitė staciją atidavė Karklėnų bažnyčiai, kuri ir dabar ten yra.

Dvaro svetainėje kabėjo didelis (nuo lubų iki grindų) M. Valančiaus portretas (manoma jog tapytas Prancūzijoje), bet jis neišliko iki šių dienų. Kalbama, kad dvare gyvenę žmonės jį sukapojo ir sudegino.

M. Valančius turėjo dvi seseris ir du brolius. Seserų linijos giminaičių galima ligi šiol rasti Kelmės rajone. Vienas jų – Vainius Urbonavičius. Yra paveldėjęs vyskupo žiedą su išgraviruota karūna ir M. Valančiaus monograma. Žiedas gana masyvus, akutė – iš to paties metalo, iškili ir atsidaro lyg durelės. Spėjama, kad vyskupas ten nešiojo kažkokią relikviją. V. Urbonavičiaus tėvo motina (senelė) buvo Gruzdytė, o Gruzdziai giminiavosi su vyskupu M. Valančiumi per jo seserį. Vainius yra ketvirtos kartos atstovas, kuriam paveldėjimo keliu atiteko šis žiedas.

Kelmės krašto muziejuje yra saugoma XIX a. „Gaunamų raštų knyga“, kurioje yra raštininko ranka perrašyti M. Valančiaus laišakai bažnyčioms. Manoma, kad jie niekur dar nebuvo publikuoti. Be to Kražių kraštotyros muziejuje yra nežinomo autoriaus M. Valančiaus biustas, padarytas prieškarinio Lietuvoje.

IŠ M. VALANČIAUS KNYGOS „ŽEMAIČIŲ VYSKUPYSTĖ“

Žemaičiams daug bėdų teko patirti 1427 m. Dėl didelės sausros javai neužderėjo, todėl kilo didelis badas, o po to – maras. Žmonės, viską pametę, dieną naktį meldėsi, prašydami, kad Dievai atitolintų šią nelaimę. Ir nors žemaičiai atkakliai garbino savo dievus, 1416 m. Vytautas leidosi į kelionę ir kunigams padedant, apkrikštijo 30 tūkstančių žmonių. Paskui liepė pastatyti katalikų bažnyčias Kelmėje, Kražiuose, kitose vietose. 1475 m. bažnyčia Kražiuose sudegė, J. Giedraitis pastatė naują. 1497 m. bajoras Semiotovyčia pastatė bažnyčią Šaukėnuose. 1507 m. A. Orvydavičia Kelmėj įsteigė altariją. Netrukus Lietuvoje pradėjo įsigalėti Kalvino ir Liuterio mokslas, daugelis kunigų pasidavė šiai srovei. Visa diduomenė priėmė šį tikėjimą o paprasti žmogeliai, visai pametę galvas, prieš savo valią irgi tapo kalvinistais arba liuteronais. Taip nebeliko katalikų Liolių, Kelmės, kitose parapijose.

Vyskupas Merkelis pasikvietė iš Vilniaus du jėzuitus – Motiejų Galminę ir Merkelį Daugėlą – dovanojo jiems namus Kražiuose ir ketino ten steigti vienuolyną. Bet užklupo mirtis ir tik vėliau vyskupas Mikalojis įsteigė Kražiuose jėzuitams vienuolyną, kuris tapo ryškiausia žemaičių švietimo vieta.

1638 m. Kražių bažnyčiai sudegus, klebonas Borkauskis pastatė naują ir padarė didžiausius Žemaičiuose varpus. Bet ir ši bažnyčia sudegė, garsieji varpai sutirpo. Kunigas Borkauskis liepė žmonėms eiti į jėzuitų bažnyčią.

1745 m. paskirtas Kražių klebonu T. Uvainis įsteigė naują bažnyčią, kurioje laikė 6 kunigus ir mokėjo jiems po 200 auksinių algos per metus. 1767 m., atsigavus po maro, bažnyčia buvo pastatyta Šaukėnuose, kiek vėliau – Pašilėje, Stulgiuose ir

koplyčia Karklėnuose.

Nuo 1616 m. Kražiuose švietėjiškos veiklos ėmėsi jėzuitai. Įsteigė mokyklą, kurią kasmet lankė apie 500 mokinių. Norėdami greit įgyti gerą vardą jie pakvietė mokytojauti didžiai gerbiamus žmones. M. K. Sarbievijų, V. Vijųką-Kojelavičių, kitus. Mokymą stebėjo Žemaičių vyskupai ir buvo patenkinti, bet 1656 m. įsibrovę į Žemaičių žemę švedai ne tik mokyklą uždarė, bet ir visas knygas sunaikino. Jėzuitai 1697 m. Kražiuose pastatė būstą kuriame patalpino daug vaikų. 1706 m. dėl maro ir kitokių bėdų, mokyklą uždarė ir tik 1716 m. šiaip taip vėl atidarė. Kunigai karmelitai, turėdami daug mokytų žmonių, taip pat panoro imtis švietėjiškos veiklos. Lietuvos Kunigaikščio Repino įsakymu, karmelitams buvo atiduotas ne tik Kražių vienuolynas, bažnyčia, mokyklą, bet ir daug trobesių, geras gabalas žemės su gyventojais.

1797 m. mokykla buvo atidaryta, dirbta buvo labai gerai – patenkinti ir mokiniai ir vizitatoriai ir karmelitai. Bet ilgainiui trobesiai ėmė griūti, karmelitai jiems taisyti lėšų neturėjo, vyresnybė neparėmė, o Kolainių vienuolynas irgi atsisakė, todėl 1817 m. kunigaikštis Golcinas liepė karmelitams apleisti Kražius. Karmelitai nesipriešino ir išvyko į Kolainius.

1818m. Dujotas, iš Vilniaus atsiųstais pinigais, pastatė daug naujų trobesių, apgyvendino 11 mokytojų. Nuo to laiko mokyklą pradėta vadinti gimnazija. Įvairūs didžiūnai, matydami gimnaziją vis garsėjant, panoro paremti ją pinigais –tai tapo savotišku prestižu.

1831 m. kilo choleros epidemija ir gimnaziją teko uždaryti, bet ilgai nuslopus, greitai vėl buvo atidaryta. Vyresnybė liepė mokyti mokliškai ir graikiškai, todėl Kražių gimnazija buvo pavadinta graikiška. Bet jos autoritetas ėmė kristi, mokinių vis mažėjo ir 1840 m. vyresnybė gimnaziją liepė

pakelti į Raseinius.

Septyniolikto amžiaus pradžioje jėzuitai atvyko į Pašiaušę. Ten įsteigė tokią pat, kaip Kražiuose, mokslnyčią. Bet dėl neaiškių priežasčių, XVIII a. antroje pusėje ten beliko 3 mokytojai ir apie 200 vaikų. 1773 m. mokslnyčia buvo uždaryta, jėzuitai iš Pašiaušės išsikėlė.

M. Valančiaus veikale „Žemaičių vyskupystė“, surinkta tiek daug duomenų, kad knyga atrodo, kaip Žemaičių istorijos vadovėlis, kuriame ženkli vieta skirta ir Kelmės kraštui.

IŠ M. VALANČIAUS „PALANGOS JUZĖS“

Knygoje vaizdingai aprašomos siuvėjo Juzės kelionės po Žemaitiją. Pabuvojo jis ir Šaukėnų parapijoje, Žygaičių sodoje pas gerą ūkininką Joną Motuzą. Buvo jo ten prieš pat Kalėdas, todėl rašo, kaip buvo valgomos Kūčios, einama į Šaukėnų bažnyčią klausyti Bernelių mišių. „Naktį šventorių suėjo nuo dešimties vyriškių į vieną krūvą. Aš pajutau kažką čiupnojant mano kišenei, capt už ranką nutvėriau, veizu kame nebuvęs žydas, nieko nelaukdamas pliaukšt jam per ausį, trokšt per antrą, trinkt trečią kartą, tas bene pavirto. Pradėjo varpus džen-džen skambinti. Išgirdę, šmukšt sulindom visi į bažnyčią. Mišias laikė pats labai geras ir nuo parapijonių mylimas klebonas Jūzupas Jonuškevičia. Po tų mišių laukėm sumos, žirniai mūsų pilvuose nuseko. Po visam, švykštu švykšdami šailiavom namon. Vos į kiemą įėjom, pakvipo mums lašiniai. Visiems sugrįžus, padėjo mergaitės ant stalą didžiai skanų šiupinį. Paršo uodega, biškį apkrimsta, kyšojo vidur bliūdo. Ką aš pamatęs tariau: „Dėl ko tai toks papuošimas, bliūdo-paršo uodega-neciela ? „Atsakė: „Tatai šunys, bjaurybės, apkrimto“. Antrą Kalėdų šventės dieną, visi ėjo į Varputėnų bažnytelę. Knygoje taip pat aprašomi žaidimai, kurie buvo žaidžiami per Kalėdas, kaip buriama. Iš ūkininko Motūzos Juzė iškeliavo į Kurtuvėnus.

Nasrėnuose, gimtajame M. Valančiaus kaime, svečius pasitinka medinė Palangos Juzės skulptūra – vyskupo Motiejaus Valančiaus gimtinių muziejaus simbolis

PAPILDOMA LITERATŪRA APIE M. VALANČIŲ: BIBLIOGRAFIJA

1. Aleksandravičius, Egidijus. Prieš aušrą: Jaunieji Daukanto bičiuliai/Egidijus Aleksandravičius.–V., 1990, p. 84–93.
2. Ambrasas, K. Didžios tradicijos. / K. Ambrasas. Laiko tiesa.–V.– 1960, p.8–12.
3. Auryla, Vincas. Literatūra vaikams XIX a. antroje pusėje // Vincas Auryla. Lietuvių vaikų literatūra. DI.– V.,1967, p. 111–119.
4. Berenis, V. Dvaras ir tautinė kultūra / V. Berenis // Liaudies kultūra.– 1993, Nr. 3, p. 26– 27.
5. Biržinytė Regina. Vyskupo Valančiaus pėdsakai Kelmės rajone / Regina Biržinytė // Tarp knygų.–1994, Nr. 5, p. 35–37.
6. Dievo duotas vyras // Katalikų pasaulis.– 1991, Nr. 4, p. 13–14.
7. Garbenienė, Janina. Motiejaus Valančiaus takais / Janina Garbenienė // Bičiulis. – 1992, vasario 12. iliustr.
8. Genzelis, Bronius, Pasakojimai apie Lietuvos mąstytojus /Bronius Genzelis.–V.– 1994, p. 103–111.
9. Iš Julijono Lindės-Dobilo literatūros pamokų užrašų: Motiejus Valančius // Gimtasis žodis.–1999,Nr. 2, p. 33–35.
10. Ivinskis Zenonas. Du didieji Medininkų vyskupai M. Giedraitis ir M. Valančius / Zenonas Ivinskis // Žemaičių žemė. – 1999, Nr. 1 (22), p.47– 49.
11. Jakštas J. Jonas Šliūpą apie vaidus Valančiaus su

Daukantu /J. Jakštas // Lietuvių tautos praeitis. T.5 kn.314.– Chicago, 1984,–182.: iliustr.

12. Korsakas, Kostas. Motiejus Valančius / Kostas Korsakas // Prieš amžinąjį priešą. V.,1945, p. 99–114.

13. Kun. Z.G. Iš nuolankumo kilusi tvirtybė / kun. Z. G. // Lietuvos aidas.– 1995, gruodžio 2,p. 23: portr.

14. M. Valančiui –200 // Žemaičių žemė.–1999, Nr. 4 (25).– 48 p.: iliustr.

15. M. Valančius. – V., 1957–72 p.

16. Merkys, Vytautas. Slaptieji vyskupo Motiejaus Valančiaus ryšiai su Apaštaliniu sostu / Vytautas Merkys // Mokslas ir gyvenimas. –1997, Nr. 5–6, p.30–31.

17. Merkys, Vytautas. Vyskupas Motiejus Valančius ir lietuviybė / Vytautas Merkys // Mokslas ir gyvenimas.–1992, Nr. 8,p.6– 7: iliustr.

18. Misius K. Pavojingiausias ginklas – lietuviška knyga: Ką caro valdžia žinojo apie vyskupo M. Valančiaus knygnešius // Metai. – 1994, Nr. 6, p. 112-122.

19. Motiejus Valančius // Biržiška V. Aleksandrynas-2-asis fotografuotas leidinys.T.3.–V“ 1990,p. 78–119.

20. Motiejus Valančius žmonių atsiminimuose // Knygnešys. – 1991. Nr. 11, p. 28–29: portr.

21. Navardaitis, P. Motiejų Valančių prisimenant / P. Navardaitis // Švyturys. – 1991,Nr. 10,p. 28–29.

22. Perminas, Stasys. Žemaičių vyskupai / Stasys Perminas // Žemaičių žemė. – 1996,Nr. 3, p. 6–7 iliustr.

23. Pikčilingis Juozas. „Kalbėkime kalba Valančiaus“ / Juozas Pikčilingis // Gimtasis žodis.–1992, Nr.3, p.20–25.

24. Puzaras, Petras. Vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinė veikla / Petras Puzaras.– V., 1992,– 236 p.: faks.

25. Stankienė, Idalija. Per amžių gūdumas. Ką rašė M. Valančius apie Kelmės rajoną / Idalija Stankienė // Bičiulis. – 1991, vasario 27, 26.

26. Šimkutė-Maskuliūnienė, D. Tradicinis M.

Valančiaus didaktinių apsakymų modelis / D. Šimkutė-Maskuliūnienė // Gimtasis žodis.–1991, Nr. 4, p.14–18: iliustr.

27. Umbrasas K. Motiejaus Valančiaus literatūrinis palikimas / K. Umbrasas // Literatūra ir menas. – 1951, birželio 10.

28. Vengrienė, Vlada. Priešininkai apie Motiejų Valančių / Vlada Vengrienė // Mūsų kraštas. – 1992, Nr. 1, p. 56–62.

29. Zaborskaitė, Vanda. Jo gyvenimo epizodas: Motiejui Valančiui 190 metų / Vanda Zaborskaitė // Mokslas ir gyvenimas. – 1991, Nr. 4 p.11.

PANAUDOTŲ LEIDINIŲ SĄRAŠAS:

1. Biržinytė, Regina. Vyskupo žiedas – patikimose rankose / Regina Biržinytė // Bičiulis. – 1994, kovo 9.
2. Garbenienė, Janina. Nabarančyzna: dvare gyvenę žmonės sukapojo ir sudegino M. Valančiaus portretą? / Janina Garbenienė // Šiaulių kraštas.– 1996, gegužės 23,p. 18: iliustr.
3. Tonkūnas, Juozas. Motiejus Valančius / Juozas Tonkūnas. – V; 1997,p.5–9.
4. Valančius, Grigas. Žemaičių didysis / Grigas Valančius. – San Paulas (Brazilija), 1977 m. p. 18–73.
5. Vysk. M. Valančiaus memorialinis muziejus Nasrėnuose (Kretingos raj.) Sud. A. Čėsna: (Bukletas). –1991, 6 lankst. p.